

Motto:

„Rano wertuje księgi, poczym chorych odwiedza

Co zostanie czasu poświęca florze i sztukom”

Nic.Steinberg

„In Laurentii Scholzii med.Wratisl.Hortum Epigramata Amicorum”

LEKARZE OGRODNICY WROCŁAWSKY Z XVI WIEKU

Koniec XV wieku na Śląsku jest okresem rozkwitu miast, a wśród nich Wrocławia. W zachowanym liście magistra Bernardyna Feige alias Carcini de Vratislavia (Lipsk 1500) mamy dokładny przekaz ówczesnego stanu: „Miasto znakomite, stolica całego Śląska starym imieniem Wrocławia nazywane, wielu uważa za najwspanialszą i najznakomitszą, porównując ją z miastami jak Norymberga, Wiedeń i Florencja”. Podaje położenie miasta między rzekami Odrą i Widawką (Viadum), opisuje podwójne mury, co świadczyło o bogactwie oraz dokumentuje język używany powszechnie: „Na jej (rzeki Widawki) brzegach więcej sarmacki niż germański język rozbrzmiewa”.

Wrocław liczy wówczas nieco więcej niż 30.000 mieszkańców, ma ośrodki nauki - kolegia klasztorne, ma grupę ludzi wykształconych – humanistów wrocławskich, wśród nich Wawrzyńca Korwina autora „Ody o Polsce i Krakowie”, ucznia Uniwersytetu Krakowskiego (Hortulus Elegantiorum, Vratislaviae 1503). W mieście ordynuje kilkunastu medyków, wśród nich sława naukowa Jan Craton, Wawrzyniec Scholz lekarz o szerokich zainteresowaniach, którego można by nazwać mecenasem nauk humanistycznych oraz inni świeccy. Możemy uważać, że w tym okresie następuje zeświecczenie medycyny. Typowa medycyna klasztorna przechodzi w ręce wykształconych mieszczan i ludzi innych stanów.

W wiekach średnich wzorem klasztoru z Salerno zioła lecznicze były hodowane w ogrodach przyklasztornych zwanych „rajskimi ogrodami”. Znane były również małe ogrody przydomowe roślin leczniczych. Miały one również znaczenie symboliczne i mistyczne. Przetym uważano, że lecznicze właściwości ziół nie ograniczały się jedynie do zakresu fizycznego. Ich funkcja miała polegać także na obronie od złych mocy. W ujęciu naturalistyczno-magicznym medycyny Paracelsusa (1493-1541) lekarz renesansu szukał istoty sił rządzących przyrodą przez badania empiryczne, stąd potrzeba hodowli roślin. Równocześnie miało to znaczenie praktyczne - zaplecza własnych roślinnych składników recepturowych. Według rad Paracelsusa należało używać świeżych składników roślinnych, bo ciała czynne miały ginąć podczas długiego transportu i przechowywania ziół. Wiara w „kwintesencję” (quinta essentia) łączyła się ze sporządzaniem wyciągów ziołowych i nauką o „arkanach roślinnych”, tj. tajemnych siłach ukrytych w nich. Można je było poznać po pewnych znakach - sygnaturach. Miały one związek z wyglądem rośliny i objawami choroby. Np. liście plamiaste mogły leczyć choroby z plamami na ciele, rośliny kłujące leczyły kłucia wewnętrzne, żółte barwiki, wyciągi gorzkie leczyły choroby wątroby. Stąd konieczność posiadania różnorodnych, świeżych ziół i roślin u ówczesnych lekarzy praktyków, a przy szerszych zainteresowaniach konieczność posiadania ogrodu. Zgodnie z teorią astrologii zielarskiej Bartolomeusza Carrichtera (Buch der Harmonei, Urinarium Iudicia - w rękopisach) należało zioła zbierać w zależności od konstelacji, faz księżyca i pór dnia. Wymagało to położenia ogrodu w pobliżu domu czy miejsca pracy lekarza.

Pierwsze wiadomości o tych lekarzach, którzy zajmowali się również ogrodnictwem we Wrocławiu w celach naukowych pochodzą z końca XV wieku.

W drugiej połowie XV wieku na Wyspie Odrzańskiej zwanej później Katedralną mieszkał Bartolomeusz Maryjny (Bartholomeus Marienfüss) urodzony w Paczkowie. Pewną wiadomość o nim mamy z roku 1489. Był zapewne klasztorным lub katedralnym medykiem czy aptekarzem. Miał ogród, uprawiał zioła i kwiaty. Pisze o nim Henschel (Zur Geschichte der Botanischen Gärten – 1837), że należał do znawców roślin na Śląsku. Jego zaangażowanie w naukach botanicznych poświadcza istniejące w końcu XIX wieku (prawdopodobnie do ostatniej wojny) epitafium z roku 1504 w katedrze wrocławskiej: „Herbarum fuerat pariter florumque peritus. Seminis et medici quo capit aeger opem” (był obeznany z ziołami, nasionami i kwiatami i umiał leczyć chorego). Treść epitafium wyraźnie świadczy o celach uprawianych przezeń roślin. Jest on pierwszym znanym nam lekarzem ogrodnikiem wchodzącego w XVI wiek Wrocławia.

Nie dochowały się żadne przekazy, z których można by stwierdzić jakie rośliny uprawiał i czy po jego śmierci kontynuowano uprawę ogrodu. Wiemy tylko, że były to rośliny lecznicze używane do przygotowania leków, można również z epitafium wyciągnąć wniosek, że Bartolomeusz był ogrodnikiem hodującym różnorodne gatunki roślin dla otrzymania dobrych nasion, a więc tu należało by widzieć początki dalszych świetnych ogrodów lekarzy Wrocławia.

Rozstawionym w Europie i literaturze przez Gessnera (De horti ... 1561) był ogród dziedziczny rodziny Weyssełów uprawiany przez trzy pokolenia. Od połowy XV wieku we Wrocławiu obowiązywały prawa dziedziczenia ziemi co umożliwiło bogatemu mieszczańskiemu rodowi osiągnąć w drugiej połowie wieku XVI efekty hodowlane ocenione przez ówczesnych wrocławian i opisane przez szwajcara Konrada Gessnera - op.cit. „Wratislaviae in Silesia Cl.Civis Veyssele, qui praestantissimi medici Sigismundi Pater est, hortus copia, variegata elegantia et raritate stripium omnis generis summa conunendatus”. Podwaliny ogrodu położył Jakub Weyssele zmarły w 1469 roku. Kontynuował pracę Jan, syn jego zmarły w roku 1545. Zawodu jego nie znamy. Syn jego również Jan medyk lub aptekarz doprowadził ogród rodzinny do rozkwitu i w literaturze późniejszej uważany jest mylnie za założyciela pierwszego we Wrocławiu, według niektórych pierwszego na świecie miejskiego ogrodu botanicznego (Francesco Buonaferde w roku 1545 uzyskał zgodę senatu weneckiego na założenie ogrodu botanicznego w Padwie).

Z przekazu Gessnera (op.cit.) wiemy, że „wspaniały ogród miał już ojciec prześwieconego medyka – Zygmunta”, tj. ojciec dwóch synów, Jana – aptekarza lub medyka i Zygmunta – lekarza, który studiował w Bolonii i tamże otrzymał dyplom. W roku 1581 został on powołany na stanowisko fizyka miejskiego, które przed nim piastował Craton. (Stanowisko lekarza-fizyka miejskiego dla Wrocławia ustanowiono w roku 1533). Tenże Zygmunt wystawił pomnik pośmiertny swemu ojcu Janowi w kościele św. Barbary. Obecnie epitafium to nie istnieje z powodu wewnętrznej i zewnętrznej przebudowy kościoła.

W „De classicis auctoribus rei herbariae” wydanym przez Scholza pisze Fersius: „Primus ibi doctrinis rerumque et sapientibus annis ...” – pierwszy tam (na Śląsku) w naukach i ich zastosowaniu w wieku mądrości. A więc mamy opinię współczesnych o wiedzy w zakresie nauk zielarskich Jana, twórcy ogrodów i ojca dwóch synów medyków.

W epigramatach przyjaciół Scholza (1594) rektor od świętej Elżbety wymienia Weyssele i Pacysia (?) - nieznanego nam z innych źródeł, jako zasłużonych w tego rodzaju dziełach dla Ojczyzny: „hoc studium evexit Patriae due candida nostrae Lumina: Weyssele Pacysium quae senes”. Goepert podaje, że w pracy Gessnera zebrane zostały nazwy najważniejszych

uprawianych wówczas roślin, przy czym przy uprawianych przez Weyssela stawiał literę jego imienia. Stąd wiemy, że uprawiał zboża, drzewa owocowe: grusze, jabłonie, wiśnie, śliwy, włoskie orzechy, granaty. Miał również rzadkie gatunki (oznaczone Hk): śliwki damasceńskie wielkie jak gęsie jaja (prawdopodobnie renklody), pigwy, wielkie węgierskie brzoskwinie, migdały, kasztany, orzechy lombardzkie (cyrulus tubulosa), pinie, pistacje, drzewa oliwkowe, figi, cytryny i kilka gatunków winogron. Hodował również róże krzaczaste (*rosa elegantiarum*), poza tym róże cytrusowe, drzewa tykwowe (*Blasenstrauch-Celutea Arborescens L.*)

Był tam i rozmaryn wysokości krzewu, był i szakłak ciernisty (*Zizyphus pallinus L.*). Z roślin spożywczych miał karczochy oraz kwiaty ozdobne i zioła lecznicze:

hiacyncy - kilka gatunków,
mieczyki,
agnilegia,
atropa mandragora,
datura metel,
daphnium straphyragria,
asphodalus luteus,
plntage psylium,
glaucum flavum,
pulomis herba venti,
lavandula stochas

i osiemnaście innych egzotycznych ziół, których znaczenia nie odcyfrowano.

Gessner podkreśla, że Weysel miał południowoeuropejskie oraz amerykańskie rośliny (*cactus opuntia*, *ficus indica*, *solanum*, *melangena* oraz drzewo zachodnioindyjskie znane pod nazwą *pisa rubra ex nove orbe*).

Na szesnastowiecznych planach miasta nie ma zaznaczonych ogrodów Weyssela, dlatego nie można ich umiejscowić. Natomiast z faktu ustawienia nagrobka w kościele św. Barbary (przy obecnym placu 1-go Maja) to znaczy na samym skraju zachodnim miasta, można przypuszczać, że Weysel zamieszkiwał na terenie tej parafii i tamże najpewniej znajdował się jego ogród.

W końcu XVI wieku istniał we Wrocławiu wspaniały ogród renesansowy, o którym nie wspomina Gessner w swoim dziele „O ogrodach”. Być może dlatego, że rozkwit tych upraw botanicznych przypada na okres po roku 1561. Właścicielem tego znanego później ogrodu jest Wawrzyniec Scholz, wrocławianin urodzony w roku 1552. Był on synem mieszczanina, nauki pobierał w Kolegium św. Elżbiety, następnie we Włoszech. Z wykształcenia lekarz, był mecenasem sztuki, typowym humanistą wrocławskim. Żył tylko 47 lat, zmarł w roku 1599 na gruźlicę.

Z Włoch przywiózł zamiłowanie do nauk przyrodniczych i literatury renesansowej. Wszechstronnie uzdolniony prowadził obfitą korespondencję z uczonymi Europy. Pozostawił cały szereg dzieł medycznych w rękopisach lub wydawanych własnym sumptem drukiem. (*De humane foetu* – rozprawka, *Aphorismus Medici*, *Epistolarum philosophica medicinal et chymica*, *Concilior medicinalis*, *De dysenteria theses med.*, *Collectanea medica*, *In Laurenti Scholtzii hortum epigramata amicorum* i inne).

Scholz posiadał bogatą bibliotekę rękopiśmiennych dzieł medycznych, m.in. dzieła Bartolomea Carrhicteri, Księgi balsamów i *Problemata Arystotelesa*. Interesował się również innymi problemami. Stąd rękopisy o 4 materiach i 4 duchach „*de signis XII-coelestibus*” znalazły się również w jego bibliotece.

Materiałem źródłowym do poznania ogrodu Scholza i środowiska ówczesnego Wrocławia jest ozdobnie wydana księga ogrodu wraz z katalogiem. Karta tytułowa przedstawia w części centralnej tekst „In Laurentii Scholzii Medici Wratisl.(awiensis) Hortum Epigramata Amicorum. An Salutis CIIIXCIV (1594 – kryptogram cyfr rzymskich). Napis umieszczono na tle rozpiętej materii zakończonej u dołu frędzlami. Poniżej napisu w owalu, na którego obwodzie umieszczono litery P F O D, widzimy strzyżony trawnik ze ścieżkami. Pośrodku trawnika znajduje się drzewko z koroną ostrzyżoną w kształt zbliżony do stożka. U podnóża drzewka dwie postacie, z lewej człowiek podlewający drzewko wodą z dzbana, z prawej człowiek sadzący roślinę. Nad drzewkiem owal promieni z literami hebrajskimi (symbol Boga).

Powyżej napisu kartusz herbowy z trzema różami na pasie (wstędze) o kształcie odwróconej litery V, otoczony obłokami i zwieńczony dwoma skrzydłami ozdobionymi wstęgami herbowymi z różami. Wszystko ujęte owalem wieńca laurowego. Po obydwu stronach napisu na karcie tytułowej postacie pólśiedzące na obeliskach, pokryte kwiatami i ziele. Rysunek karty tytułowej wraz z napisem świadczy zarówno o zawodzie właściciela ogrodu (lekarz), o terenie działania (Wrocław), jak i o głębokim podłożu renesansowego dzieła: rodzaj utworu (epigramaty), postacie alegoryczne na obeliskach, motywy obfitości roślinnej i kwiaty w herbie, które według kilku autorów dały mu określenie „Wawrzyniec Szolc z Rozarium” (Laurentius Scholz von Roseau). Z pochodzenia mieszczanin otrzymał nieoficjalny herb swego zainteresowania.

Rysunek ogrodu jest obrazem ogrodu wydawcy lub istniejących wówczas ogrodów wrocławskich. Typowo renesansowe kompozycje ogrodowe dotarły z Włoch w tym samym XV stuleciu na Śląsk w swej charakterystycznej postaci, symetrycznego i zgeometryzowanego układu o założeniu osiowym, drzew strzyżonych na kształt brył geometrycznych. Taki ogród właśnie widzimy na karcie tytułowej dzieła. Scholz wykształcony we Włoszech niewątpliwie stamtąd przywiózł zamiłowania do tego typu ogrodów i podobnie urządził swój własny.

Na odwrocie karty tytułowej znajduje się następujący tekst: „Horti Saxo Insculpta Inscriptio, Hortum Istum Antea Neglectum, et ruinosum, in laudum Omnipotentis Dei, Patriae Honorem, Amicorum, ac rei herlariae studiosorum gratium, et in sui ipsius a laboribus et studiis artis suae ... , suis sumptibus instauravit, ac inquilinice, et exoticis plantis exornavit Laurentius Scoltzius phil. et medic. doctor. Anno Christi MDLXXXVIII. (w wolnym tłumaczeniu: Nabywszy skalisty ogród z zapisu, ogród ten poprzednio zaniedbany i zrujnowany dla chwały Wszchemogącego Boga, ozdoby Ojczyzny, dla przyjaciół i przez wzgląd na badanie roślin i dla własnego wypoczynku od pracy i nauki swoim kosztem urządził i ozdobił krajowymi i egzotycznymi roślinami doktor filozofii i medycyny Wawrzyniec Scholz w roku chrystusowym 1588)

Na następnej stronie Scholz dedykuje epigramy swoim protektorom, najszlachetniejszym i szanownym mężom Jakubowi Corti konsyliarzowi osobistemu cesarza i innym zbierającym się w jego ogrodzie, potem cytuje utwór Daniela Rindfleischa doktora filozofii i medycyny. Przyjaciele podkreślają zasługi Scholza w powstaniu ogrodu, który stał się miejscem zgromadzeń wykształconych wrocławian

„Im Scitum Laurentii Scholtzii, fac offitium, Deus providebit. Fundit aquam Hortorum cultor: lata omicat arbos. Tu facito officium: providebit ipse Deus” (postanowieniem Wawrzyńca Scholza powstało dzieło, które Bóg przyjął. Rozlał wodę dla ozdoby ogrodów : szeroko wzniosły się drzewa. Ty czynisz dzieło : troszczy się sam Bóg).

O charakterze ogrodów świadczy rozważanie imienia Scholza w anagramie. „Laurentius Scholtzius. Laus Hortensis Tu cluis” (głosisz chwałę ogrodów – dwuznacznik z „hortensjami”). We wstępie do wydawnictwa Scholz wyjaśnia prozą dlaczego ówczesny lekarz powinien zajmować się hodowlą roślin: są one podstawą środków leczniczych i należy je poznać. „Quoniam autem caeteris Artifices ignominiosum Tibi esse ducunt, propria artis sue instrumentia ignorare :

Quanto magis Medicis, praxim exercere cupientibus, si rei herbariae, cuius maximus in morborum curatione usus est, ignari sint, id vitio dari debet?"

Niezajomość roślin uważał za uchybienie w sztuce lekarskiej, co świadczy o głębokim przekonaniu o celowości prowadzonej hodowli i obserwacji natury.

Scholz dysponował również rycinami, które nie zachowały się. Syn jego rysował i malował kwiaty. Był on chory na gruźlicę i zmarł młodo jeszcze przed śmiercią ojca. Można by sądzić, że choroba rodzinna, gruźlica, skłaniała ich do przebywania i pracowania na wolnym powietrzu w otoczeniu wonnych drzew i krzewów. Na planach miejskich z 1562 roku ogród rodziny Scholzów mieścił się pomiędzy ulicą Łąkową, Ogrodem Paryskim i Pagórkiem Liebicha, a więc granicą dochodził do fosy miejskiej. Po śmierci Wawrzyńca nikt z rodziny, ani przyjaciel nie kontynuował cennego dzieła, a tereny zostały zabudowane.

W ogrodzie było 385 roślin, wśród nich rzadkie okazy flory południowej i egzotycznej, która na pewno wymagałaby dla dalszej hodowli dużego wkładu pracy i nakładów finansowych. Interesujący i unikalny jest zamieszczony na zakończenie renesansowej księgi ogrodu katalog roślin znajdujących się w posiadaniu Scholza. Nie ma w nim podziału na gatunki, jest tylko spisem alfabetycznym. Mimo to dokumentuje odmiany osiągnięte w hodowli nawet z dokładnym opisem barw kwiatów, liści. Obok roślin indyjskich mamy i nowości z Indii Zachodnich, obok dziko rosnących w Karkonoszach - rośliny alpejskie.

Niezwykłą rzeczą jest udokumentowanie posiadania tytoniu, którego nie było w ogrodach Weyssela, mimo że miał rośliny Nowego Świata. Scholz wymienia też cztery rośliny z gatunku *Solanum*. Wprawdzie nie odpowiadają one współczesnemu, ani XIX-wiecznemu *Solanum tuberosa* (Jakub Waga – *Flora Polonica* 1847), ale również nie zgadzają się z określeniami psiankowatych dziko rosnących w kraju. Stąd należałoby sądzić, że miał cztery gatunki ziemniaków przywiezionych z Ameryki. Jest to tym bardziej doniosłe, że Kościński podaje, że na ziemiach Polski ziemniak hodowano dopiero w XVII wieku, a więc o wiele później.

Tak więc ogrody o tym specyficznym charakterze rekreacyjno-uitylitarnym, a zarazem przyrodniczo-naukowym prowadzone przez lekarzy – świeckich medyków, są zjawiskiem nie spotykanym w innych miastach Europy. Wysoki poziom rozwoju ekonomicznego miasta i jego kontakty handlowe pozwoliły na rozwój nauk przyrodniczych opartych o przywożoną z Włoch renesansową wiedzę. W oparciu o środowisko lekarskie wieku XVI i ogrody rodziny Weysselów i Scholzów utworzyły się grupy intelektualne wrocławskich humanistów. Były to w znaczeniu współczesnym ośrodki kulturalne i ośrodki wymiany myśli naukowej.

Godnym podkreślenia jest fakt, że katalog (spis) roślin ogrodu Weyssela to pierwszy spis roślin hodowlanych – katalog hodowlany w Europie. Wykaz roślin Scholza był różnoczesowy z katalogiem „*L'Horto dei simplicis di Padova – 1591*”, dokumentem ogrodu padewskiego ułożonym przez Cortusiego.

Był to istotny wkład lekarzy ówczesnego Wrocławia do nauk przyrodniczych renesansu. Dopiero dzieło Andreasa Caesalpini systematyka „*De plantis libri XVI*” przynosi wyodrębnienie botaniki od medycyny.

Poprzez kontakty osobiste lekarze ówczesnego Wrocławia oddziaływali również na medyków całego Śląska i Opolszczyzny. Ich prace poetyckie i listy skierowane do Scholza świadczą, że miasto będące stolicą Śląska było zarazem przed powstaniem uniwersytetu ośrodkiem nauki i kultury oraz wiedzy medycznej.

A

Absinthium ponticum (piołun)
Abutilon Avicene (zaślaz pospolity)
Adonis flos (miłek jesienny)
Ageratum (żeniszek)
Aizoon stellatum (rozchodnik gwiazdkowy)
Aloë folio mucronato
Amara dulcis
Amaranthus vulgaris
Amaranthus tricolor
Amaranthus major, floribus paniculosis spicatis purpureis
Anagyris
Androsace Matth.
Anemone coccineo flore (zawilec)
Anemone tuberosa geranifolia coerulea
Angelica vera
Antirrhinum magnum, album
Antirrhinum flore luteo
Antirrhinum purpureum magnum
Anthora (tojad)
Aquilegia albo flore
- flore albo pleno
Aquilegia coerulea pleno flore
- rubescens
Aquilegia purpureo colore
- flore puniceo pleno
Abor vitae
Armeria flore albo
- svave rubete flore
Aristolochia longa
- rotunda
Artitsoki
Arum
Asclepias flore nigro
Asparagus hortensis
Attractylis Dioscorid. luteo flore
Auricula Ursi

B

Balsamina foemina
Barba caprae
- hirci luteo flore
- hirci puniceo flore
Been rubro flore
- flore phoeniceo
Bellis major
Botonica (Betonica)

Berberis
Bistorta major (rdest węzownik)
Blattaria florib. ex luteo puniceis
Blitum rubrum
Borrago albo flore
- coeruleo flore
Botrys
Branca ursina Italica
Brassica campestris siliquosa Dodon.
- asparagoides Daleschempij.
Bryonia alba (przestęp biały)
Bulbus sylvestris Austriacus, ex rubro puniceus
Buphtalmum Diosc.

C

Calamentum montanum minus coeruleo flore Lobelij.
- montanum praestantius Lobelij.
Calamus Aromaticus (tatarak zwyczajny)
Calendula pleno flore (nagietek)
Canna Indica (paciorecznik indyjski)
Capparis Fabago Dodon.
Carduus sphaerocephalus
Carthamus
Caryophilli albi
Cepaea Pantij.
Cerefolium (trybula)
Cervicaria minor ex albo rubescens
- flore rubente
Chamaeiris latifolia albo flore
Chamomilla Romana pleno flore
Chrysanthemon Italicum
Cicer sativum
Cichoreum albi coloris
Cicorcula Aegyptiaca
Clematis altera Dodon.
Cochlearia (warzucha)
Colchicum albo flore
- rubre flore
Colutea (moszenki)
Consolida regalis albo flore (ostróżeczka polna)
- ex albo purpurascens flore pleno
- coerulei coloris
- purpurei coloris
- ex puniceo rubescens
Corona regia
Conyza major
Crassula (grubosz)
Crocus Austriacus
Crscus sylvestris montanus albo Lobel.
Cucumer asininus

Cucurbita Indica longa major ex saturate virescens verrucosa

- longa viridis maculosa plana
- longa ex saturata virescens maculosa
- teres maculosa viridis
- teres ex flave virescens
- teres ex flave rubescens
- teres ex saturato virescens
- teres ex fuscedine lutescens
- Indica minor ex rubedine flavescens
- - - teres ex saturato virescens
- - longa ex saturato virescens striata minor
- - minor Pyriformis ex maculosa Virescens striata

Cyanus magnus flore albo medio purpureus

- totus albus
- albus medio rubens
- flore caeruleo medio purpureus
- flore rubente
- flore puniceo

Cyclamen

D

Dens caninus

Digitalis lutea minor

- luteo flore major
- ex albo lutea
- flore purpureo

Doricum

E

Emula Campana

Epatica flore albo

- aurea

Ephemerum Turcicum

Epimedium Dodon.

Eryngium vulgare

F

Fabae

Ficus Indica

Flammula Dodon.

Flos Constantinopolitanus Dodon.

Foeniculum Romanum

Fraxinella Italica

Fritillaria variegata purpurea

Fruentum Indicum

Fumaria bulbosa

G

Galega

Genista

Geranium Moschatum

- Creticum
- flore fusco
- tuberosum flore rubello

Gladiolus purpureus Germanicus

- flore purpureo diluto

Gramen Turcicum

Granata malus

Gvajacana foemina

H

Halicacabus peregrinus

Hedysarum alterum

- clypeatum

Helleborus albus

- niger

Hemerocallis altera Diosc.

Hesperis Clusij floribus maculosis

Hyacinthus orientalis albo flore

- caeruleus
- caeruleus stellatus
- ex caeruleo pallidus
- stellatus ex luteo viridis

Hyacinthus botryoides caeruleus

- botryoides albus

Hieracium Sabaudum

Hyoscyamus vulgaris

- III Mathiol.

Hypaecon Clusij.

Hyssopus flore caeruleo

Jacea Nigra vulgaris

Jasminum candiflorum

- flore luteo

I

Imperatoria

Iris luteo flore

- lutea oris rubellis
- foris lutea intus rubescens
- pusilla flore rubello
- dilute caerulea involucro albo
- biflora ex fusco rubescens oris caeruleis
- Pannonica IV Clusij.
- bulbosa florib. caeruleis et superne luteis oris albidis
- floribus caeruleis et superno albidis oris luteis

L

Lagopus Phoenicea Dodon.
Lappa communis
Lathyris (wilczomlecz)
Laurus
Lepidium (pieprzyca)
Linaria vulgaris (linca pospolita)
- Coerulea Clusij.
Linum Pannonicum Clusij.
Ligustrum
Lilac Turcarum
Lilium convallium vulgaris
- flore purpureo
- album
- cruentum majus
Lotus tetragonolob. Camer.
Lunaria major
Lupini caerulei
Lychnis coronaria albo flore
- rosei coloris
- rubro flore
- subpurpureo flore
- flore purpureo
Lysimachia purpurea

M

Majorana perennis
Malva crispa
- arborescens simplex, coccinei coloris
- arborea simplex rosei coloris
- arborea polyanthos rubro flore
- plena albo flore
- multiflora roseo colore
- hortensis flore rubro
- floribus minoribus ex albo purpureis
Martagon
Matricaria
Melanthium
Melilotus flore luteo
Melissa Turcica albo flore
- caerulei coloris
Mentha crispa
Meum Rhiphaeum
- verum umbella ex albo rubella
Mezereon
Miraguiliosa herba purpureo flore
- maculato flore
Molongaena
Moluca
Moly montanum

Momordica
Myrrhis vera

N

Napellus
Narcissus sylvestris Matth. VI albus stellatus
- VII Matth. albo flore apicibus luteis
- VIII Matth. luteo flore
- Hispauicus
Nasturtium Indicum
Nerium rubro flore
Negilla

O

Ornithogalon Pannonicum
- Austriacum
Othenna Italarum pleno flore
- Italarum simplici flore
Othonna
Oxalis rotundifolia
Ocimum majus
- maximum

P

Papas Hispanorum
Papaver simplex purpureo flore
- rubrum fundo nigro
- fuscum fundo nigro
- Polyanthos roseo colore
- Polyanthos rubro flore
- Polyanthos purpureum
- multiflorum album
- multiplex cinericei coloris
- multiplex purpureo flore
- magnum multiflorum purpurei coloris
- fimbriatum multiplex purpureo colore
- corniculatum luteo flore
Pontaphyllon majus
Perfoliata
Periclymenon perfoliatum (Periclymenon)
- non perfoliatum
Petasites flore albo
- purpureo flore maculis albis
Petroselinum Macedonicum
Phalaris
Pisum Ungaricum
- purpureum
Peonia vulgaris
- rubra pleno flore
Poma amoris

Primula veris pleno flore
Ptarmica
Pulmonaria maculosa

R

Rhabarbarum Monachorum
Ranunculus flore luteo
- bulbosus flore purpureo
- tuberosus flore luteo pleno
- montanus flore albo
Rhodia radix
Ricinus
Rosae luteae
Ruscus
Ruta

S

Sabdariffa
Sambucus rosea
Sanguisorba minor
Sanicula mas Dodon.
Saponaria
Saturegia
Scabiosa Hispanica
Sclarea
Scilla
Scopa Patavina
Scordoprassium (czosnek wężowy?)
Scorpioides repens bupleuri folio
Securidaca major
Sempervivum
Seseli Aethiopicum
Sferro cavallo
Sigillum Salomonis majus
Smirnum Creticum
Solanum arborescens
- spinosum
- vesicarium
- somniferum
Sorgum
Spina Stella
Staphylodendron
Superba Austriaca

T

Tabacum
Tagetes multiflorus
Talictrum magnum
Tanacetum odoratum
Tatula

Teucrium verum
Thlasi de Cappadocia
Thusai

Trifolium odoratum

Tulipa albo flore fundo luteo

- alba oris rubentib. et apicibus viridibus
- ex albo rubescens fundo luteo
- ex albo lutea apicibus fuscis
- Flore luteo fundo nigro
- luteo flore apicibus viridibus
- ex luteo rubescens apicibus viridibus
- ex luteo phoenicea fundo luteo
- lutea maculis rubris apicibus nigris
- ex luteo cruenta fundo luteo
- rubro flore fundo fusco circule luteo
- fusci coloris fundo luteo apicibus viridibus
- coccineo colore fundo luteo, apicibus nigris
- phoeniceo colore, fundo luteo apicibus nigris

V

Valeriana magna

- greca

Verbasculum Tragi.

Veronica foemina

Viola flammea

- hyemalis rosei coloris
- hyemalis purpurea
- matronalis coerulei coloris
- mariana ex albo purpurea
- ex albo rubescens
- ex fuscedine rubescens

Virga aurea